

Terminologia en l'àmbit de l'antropologia de l'alimentació

JOAN RIBAS SERRA
Observatori de l'Alimentació
Universitat de Barcelona

Font: Arxiu de l'Institut d'Estadística Catalana

El llenguatge i l'ús de conceptes precisos és indispensable per a la pràctica de l'antropologia de l'alimentació, com per a la resta de disciplines científiques, indubtablement, però sobretot perquè inevitablement ho és per al mateix procés de comunicació verbal en situacions d'interacció entre individus. Els éssers humans necessiten crear convencions terminològiques per fer efectiva la comunicació, o si es prefereix, per evitar la incomunicació. Una expressió molt comuna, extremadament sensible per al camp de l'antropologia social, seria: posem-nos d'acord en la definició de la paraula per poder discutir des del mateix punt de vista.

Pel que fa referència a la terminologia utilitzada en el camp de l'antropologia de l'alimentació, o fins i tot de l'antropologia social en general, caldria esmentar que els conceptes específics emprats poden ser molt variats i de procedència molt diversa:

- el lèxic comú de la llengua pròpia;
- la terminologia de l'antropologia social, en general, i la terminologia de l'antropologia alimentària, de manera específica;
- la terminologia d'altres camps científics propers; o
- el lèxic adoptat o adaptat de les llengües de les comunitats estudiades.

Els termes més bàsics serien aquells que provenen del lèxic comú, però que impacten de ple en el motiu

central d'anàlisi de la disciplina. En aquest cas, *alimentació*, *cuina* o *gastronomia* serien exemples de termes que provenen del lèxic comú.

Però, sobretot, la terminologia utilitzada de manera habitual en els treballs de l'antropologia de l'alimentació, en tractar-se d'una subdisciplina de l'antropologia social, és genèrica i pròpia del conjunt de la disciplina. Els grans conceptes definits al llarg de la història de l'antropologia social representen, ineludiblement, el fonament també de l'antropologia de l'alimentació; evidentment, perquè les grans preguntes que es formula s'emmarquen en el conjunt de les preocupacions pròpies que ha anat tenint la disciplina de l'antropologia social. Són exemples d'aquesta dinàmica termes com ara *reciprocitat*, *ritus*, *habitus*, *intercanvi*, *comportament social*, *patró cultural*, *eficàcia simbòlica*, *cultura* o *societat*.

Sovint la terminologia específica de l'antropologia de l'alimentació està configurada per paraules originàries d'altres tradicions antropològiques però que es tradueixen al català (termes com *sistema alimentari* o *sistema culinari*) i que, tot i que revisades, han estat adoptades des dels corrents epistemològics francesos, que han precedit els estudis actuals pel seu interès per l'alimentació com a fenomen sociocultural.

També s'empren termes originats en altres disciplines però que es manllevan perquè s'ha fet des de l'antropologia de l'alimentació una incursió en un camp disciplinari concret, com podria ser la salut, la medicina, la política, l'economia, entre d'altres. En aquest cas la terminologia no seria pròpia de la disciplina antropològica però hi té un interès cabdal perquè manté una relació directa amb el fenomen alimentari: un exemple podria ser TCA, *trastorn de la conducta alimentària*, propi de la psicologia i que evidentment l'antropologia de l'alimentació ha agafat com a manlleu.

Així mateix, la disciplina de l'antropologia social és molt sensible a l'ús de paraules en la seva versió original. Si per als mexicans el mercat és anomenat *tianguís*, sempre que parlem dels mercats en el context mexicà tendim a fer servir la paraula *tianguís*, tot emprant el mot original en llengua nahuatl. Per això, sovint els treballs d'antropologia social i d'antropologia de l'alimentació van acompanyats de petits glossaris, que defineixen els conceptes propis originaris de la llengua nadiua de la comunitat analitzada.

Pel que fa a les formes preferents de la terminologia emprada en antropologia de l'alimentació, com hem vist a través dels exemples exposats, una primera constatació sobre el conjunt de terminologia utilitzada ens mostra l'existència de termes simples o de termes compostos. Els termes simples, evidentment, ens remeten a paraules amb un significat precís, concís i que expressen una realitat única, més enllà de voler encetar un debat sobre la pròpia existència d'una única realitat. Els termes compostos ja ens apropen a una realitat més complexa, combinada. La unió de dues paraules per conformar un concepte amb una definició pròpia

ens indica l'existència de dos mons que es posen en relació, que interactuen i que creen una realitat particular, que la disciplina és capaç de posar en relleu, com per exemple el concepte de *sistema alimentari*, que ens remet per una banda a la pràctica alimentària i per l'altra a l'estructura social que propicia un model agroalimentari determinat. La seva finalitat, al capdavant, també seria la de poder emetre un significat precís. D'altres exemples que identifiquen aquesta dinàmica podrien ser *modernitat alimentària*, *cosmopolitisme alimentari*, *patrimoni alimentari* o *comerç ètnic*.

L'abundància de termes complexos també posa en relleu una realitat comuna en l'àmbit de les disciplines científiques, i a la qual l'antropologia social en general i l'antropologia de l'alimentació en concret no són alienes, com és ara el fet d'utilitzar sigles i acrònims com a formes preferents, ja sigui perquè la paraula és composta i molt llarga, ja sigui perquè en el text es repeteix tantes vegades que, per una qüestió d'economia, s'hi fa referència a través d'una forma abreujada. Un exemple podria ser, com ja s'ha indicat anteriorment, TCA (*trastorn de la conducta alimentària*), o altres com IMC (*índex de massa corporal*), PMA (*programa mundial d'aliments*) o OMS (*Organització Mundial de la Salut*).

També, i més recentment, el discurs de la disciplina va esdevenint més sensible a les qüestions de gènere, tractant de ser curós i precís en l'ús del masculí o del femení, i usant, sempre que sigui possible, substantius col·lectius o plurals que, en absència del gènere neutre, siguin capaços d'englobar el masculí i el femení. Per exemple, l'ús de la paraula *ésser humà* per evitar dir *home* com a genèric de l'espècie humana.

Foto: Arxius de l'Institut d'Estudis Catalans

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Convé destacar també que l'antropologia de l'alimentació s'actualitza permanentment mitjançant la creació de neologismes. Per exemple, es poden crear conceptes nous per adequar-nos a les necessitats de la realitat social que s'investiga, com ara *caixerització*, *plat tòtem*, *patrimonialització*, *gastronacionalisme* o *macdonalització*. En concret, el nou terme *caixerització*, que faria referència a l'acció de convertir en caixer quelcom que abans no ho era, tot respectant les lleis jueves que regulen el procés d'elaboració d'un menjar caixer reflecteix un fenomen que s'ha observat en aquelles comunitats jueves que tenen un accés difícil a les autoritats que fan possible l'emissió del *certificat caixer*.

A banda d'aquesta mena d'adaptacions, hi ha neologismes formats per manlleus directes de paraules d'altres llengües, inalterades, perquè són de difícil traducció o perquè les persones les han integrat en el seu lèxic comú en la versió original. En aquest cas, un exemple clar d'ambdues circumstàncies podrien ser, per una banda, la paraula francesa *mangeur*, de difícil

traducció al català, si no és utilitzant més d'una paraula, ja que faria referència a la persona que menja i potser en la llengua catalana expressar-ho a través del mot *menjador* no seria del tot adequat, i, per una altra banda, el mot *foodporn*, de nova creació però expressat en llengua anglesa, que faria referència al menjar exposat mitjançant imatges a través de les xarxes socials. El caràcter nou del mot o la velocitat en què es transmet no fan possible la traducció a d'altres llengües i els usuaris l'incorporen ràpidament en la llengua en què ha estat impulsat i els científics no tenim més remei que utilitzar-lo.

Una tercera via d'entrada de neologismes a què pot recórrer l'antropologia de l'alimentació és l'ús d'argot, de paraules col·loquials que són comunes en la manera d'expressar-se del grup social que es pren com a objecte d'estudi. El mot *foodie* en podria ser un exemple, d'origen anglès, molt comú en el llenguatge dels *caçadors de tendències*, que els serveix per definir una persona amb perfil urbà, a qui agrada menjar i descobrir llocs, plats i entorns gastronòmics desconeguts o amagats.

El que hem tractat d'evidenciar aquí és l'extremada sensibilitat respecte del llenguatge que poden arribar a tenir l'antropologia social i l'antropologia de l'alimentació; de vegades es converteix en una autèntica obsessió de voler anomenar cada cosa pel seu nom. De vegades, quan l'ús reiteratiu d'una paraula en els mitjans de comunicació o en el lèxic comú desdibuixa el veritable sentit d'un concepte, o transgredeix la definició original d'una paraula, l'antropòleg es veu obligat a recórrer al diccionari per recordar la perversió que el dia a dia fa de l'ús del llenguatge i que ens porta a emprar paraules que s'escapen de la seva definició originària o que han quedat reduïdes a una única definició quan en realitat tenen un caràcter polisèmic.

Finalment cal dir que, com en qualsevol altra disciplina científica, però potser de manera més evident en el camp de l'antropologia social i en altres ciències socials que li són properes, el fet que la dinàmica social estigui en constant moviment i sigui canviant acaba afectant la terminologia que s'utilitza, modificant, restituint, recuperant, redefinint, eliminant, creant paraules que permetin traslladar les observacions dels investigadors i dels teòrics cap a models interpretatius de la realitat o de les realitats socials que ens envolten. ✨